[Jonckheere 1995]
Jonckheere, W.F.: `Vijfentwintig jaar neerlandistiek in Zuid-Afrika.' In: *Neerlandica Extra Muros*, jg. 33, nr. 3, 1995, p. 121-125.

Vijfentwintig jaar neerlandistiek in Zuid-Afrika

W.F. Jonckheere (Pietermaritzburg)

De neerlandistiek in Zuid-Afrika heeft pas een jaar geleden de donkere tunnel van culturele boycotten, verbroken of bevroren culturele akkoorden verlaten, maar helaas hebben jaren van isolement veel schade gedaan. Voor vele Zuidafrikaanse en uit de Lage Landen afkomstige neerlandici leidde dit tot veel frustatie en een onvermijdelijke vermindering van enthousiasme voor de neerlandistiek die zich ook weerspiegelde in de academische opleiding. Waar het Nederlands een generatie geleden een geheel vanzelfsprekend en zelfs aanzienlijk deel was van de vanouds gecombineerde cursus 'Afrikaans en Nederlands', moet dit vak zich nu krampachtig handhaven en koppige pogingen aanwenden om zijn voortbestaan te bestendigen. Geen wonder dan ook dat heel wat departementen die tot de jaren tachtig 'Afrikaans en Nederlands' (en heel vroeger zelfs 'Nederlands en Afrikaans') genoemd werden, thans tot 'Departement Afrikaans' herdoopt zijn. Dit laatste betekent dan niet noodzakelijk dat de Nederlandse component helemaal uit het leerplan verdwenen is. Dat is echter wel het geval bij de voormalige 'ethnische' campussen voor zwarten of Indiërs (Fort Hare, Zoeloeland, het Noorden en Durban-Westville): die zijn sedert een tiental jaren helaas helemaal voor de Neerlandistiek verloren.
Al met al zijn er toch nog veel enthousiaste neerlandici die weer vrijer ademhalen nu de Nederlandse Taalunie een grootschalig project op touw zet om de opgelopen achterstand in te halen. Het algemene gevoel is dat er gered moet worden wat er nog te redden valt. En dat is niet altijd een gemakkelijke taak want de huidige generatie studenten is veel minder eurocentrisch georiënteerd dan vroegere generaties en moet vanuit een nul-kennis van Nederlandse taal, letteren of cultuur gemotiveerd en enthousiast gemaakt worden. Daarvoor staat in al de departementen Afrikaans (en Nederlands) over het algemeen weinig tijd ter beschikking omdat Afrikaans deel van het pakket is en thans meer doceertijd dan vroeger opeist. De dagen van een 50/50 verdeling zijn voorgoed voorbij, hetgeen ook te begrijpen is in een land waar Afrikaans een der officiële voer- en cultuurtalen is. Het Afrikaans heeft een bijzonder levendige literatuur ontwikkeld die het buitenland nog moet ontdekken. Het gevolg is dat het doceren van Nederlands zich in de laatste jaren is gaan beperken tot cursussen waarin de student kennismaakt met de hoogtepunten van de Nederlandse literaire canon. Taalstudie blijft meestal passief of historisch gericht. Slechts waar privé initiatieven genomen worden, zoals onder meer in Port Elizabeth, kan de student ook Nederlands leren spreken. Hierin heeft Zuid-Afrika altijd verschild van de extra muros-neerlandistiek overal elders waar de primaire taak steeds schijnt te zijn om de lokale student Nederlands te leren spreken. Dat aspect heeft in Zuid-Afrika nooit de boventoon gevoerd omdat men vanouds van mening was dat Nederlands geen vreemde taal was. Die dagen zijn ook al lang voorbij: geen

Nederlandse tekst wordt nog zonder Afrikaanse woordverklaring uitgegeven.
Omdat de neerlandistiek in Zuid-Afrika zich helemaal in het universitaire kader afspeelt, doe ik nu de ronde van een aantal universiteiten waar Nederlands op het programma staat om enkele hoogtepunten van dit studievak uit de voorbije vijfentwintig jaar aan te stippen.

De 'open' Universiteit van Suid-Afrika (UNISA) te Pretoria is een van de instellingen waar het Departement Afrikaans en Nederlands tot 'Departement Afrikaans' werd omgedoopt. Dit geschiedde in 1988 toen het Nederlands ook uit de eerstejaarscursus gehaald werd. Vanaf 1995 is Nederlands alleen nog keuzevak in de BA-cursus, maar in de postgraduate Honneurscursus kan men nog een flinke portie Nederlands van de middeleeuwen tot de moderne tijd kiezen. Oud- en jonggedienden van deze afdeling hebben zich ook in de voorbije jaren verdienstelijk gemaakt met belangrijke studies en uitgaven. Men kan hier o.m. verwijzen naar de Vondelstudie *Tussen hemel en hel* van S.J. Pretorius, naar G.J. de Klerks *Middelnederlands* en tekstuitgaven als *Van den vos Reynaerde*, *Elckerlijc*, *Beatrijs*, *Esmoreit*, *Noah*, *Het behouden huis* waarvoor o.m. ook H.J. en R. Schutte en H. Roos verantwoordelijk waren.
Ook de Universiteit van Pretoria, vergelijkbaar in grootte met de K.U.Leuven, heeft zijn 'Departement Afrikaans'. De hoeveelheid gedoceerde Nederlandse literatuurstudie is in de drie BA-jaren aanzienlijk verminderd en/of via genrebenadering gekoppeld aan Afrikaans. Op nagraads vlak wordt de schade echter weer ingehaald en werd in de afgelopen jaren te Pretoria een groot aantal Masters en doctorale scripties voltooid. Pretoria munt al vele jaren uit door de grote hoeveelheid studies en Nederlandse tekstuitgaven die diverse medewerkers van dat departement verzorgd hebben. A.P. Grové gaf onder meer Vondels *Lucifer* en *Gebroeders* en een paar romans van Van Schendel en Elsschot uit, terwijl H. Ohlhoff de abele spelen *Esmoreit* en *Lippijn* voor zijn rekening nam, evenals (samen met F. Strydom) de anthologie *Van Middeleeue tot Goue Eeu*.
Aan de Randse Afrikaanse Universiteit (RAU), een der twee universiteiten van Johannesburg, waar ook een 'Departement Afrikaans' gevestigd is, bestaan de cursussen voor een derde uit Nederlandse taal (met een sterk taalhistorische component) en letteren van de Middeleeuwen tot heden. Vooral J.C. Conradie heeft zich in dat departement verdienstelijk gemaakt op het gebied van de neerlandistiek, o.m. met zijn boek *Taalgeschiedenis* (1986) en diverse artikelen en referaten waarin Nederlands en Afrikaans vergelijkenderwijs bestudeerd worden.
Terwijl RAU pas van 1968 dateert, heeft de andere (veel oudere en Engelstalige) universiteit van Johannesburg, de Universiteit van de Witwatersrand een langere neerlandistiek-traditie, die zij thans met een helaas klein aantal tweede- en derdejaarsstudenten moeilijk, maar op hoog niveau, handhaaft. Vooral het werk van E. Raidt, de 'grande dame' van de Neerlandistiek in Zuid-Afrika, moet in de context van dit departement genoteerd worden. *Haar Afrikaans en sy Europese verlede* was een mijlpaal op het gebied van de historische taalkunde.

E. Jansen en G. Olivier lieten in 1988 *Praktiese Nederlands* verschijnen, een nuttig en veel gebruikt werk.
Aan enthousiasme voor Nederlands is geen tekort aan de Universiteit van de Oranje Vrystaat (Bloemfontein) maar veel tijd blijft er niet voor over op het programma: slechts een 'module' van 12 colleges per semester, resultaat van een evolutie die zich ook elders heeft voorgedaan. In tegenstelling met vroeger én om de studie relevanter te maken voor de moderne student probeert men de klemtoon thans te leggen op de recente culturele ontwikkelingen in de Nederlanden.
Aan de Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys gaat men prat op een (voor Transvaal) lange Nederlandse traditie die in 1869 begon. Zoals elders vormt het Nederlands in de afdeling Afrikaans en Nederlands een derde van de cursus met als bijzondere component in de Honneurscursus 'Afrikaanse en Nederlandse kinder- en jeugdliteratuur'. Onder leiding van J. van der Elst en anderen heeft Potchefstroom in de laatste vijfentwintig jaar een belangrijk aantal postgraduate kandidaten opgeleverd die zich met Nederlandse onderwerpen heeft beziggehouden. Van der Elst was ook initiatiefnemer en redacteur van het letterkundig overzicht *Momente in die Nederlandse Letterkunde* (1988).
Van de Nederlandse traditie aan de Universiteit van Stellenbosch blijft niet zoveel meer over in het Departement Afrikaans en Nederlands, aangezien het Nederlands thans, nog maar ongeveer 20% van de cursus uitmaakt. Opvallend is wel dat in het onderzoek en de cursussen neerlandistiek de aandacht uitgaat naar de koloniale (hoofdzakelijk Zuidafrikaanse) Nederlandse tekst. Vooral S. Huigen is zich met theoretische problemen rond het onderzoek naar koloniale literatuur gaan bezighouden. De andere neerlandici als L. Spies, D. van Zyl richten zich op de moderne Nederlandse literatuur. E. Britz verzorgde tekstuitgaven (bij voorbeeld van Hermans, Hamerlink) in de bekende reeks 'Literatuur van die Lae Lande', een belangrijk initiatief dat de Kaapse uitgever Koos Human in de jaren zeventig lanceerde. J.C. Kannemeyer, die zelfstandig werkt in Stellenbosch, heeft met vele publikaties (o.m. *Nederduitse digkuns*, *Die bevestigende vlam*) zijn grote belangstelling en liefde voor de Nederlandse literatuur betoond.
De Universiteit van Wes-Kaapstad had al in 1981 met Nederlandse taalverwerving geëxperimenteerd toen zij met een zelfstandige vak- en afstudeerrichting Nederlands begon. Onder leiding van W. van Zyl floreerde deze afdeling zozeer dat in 1985 jonge Nederlandse docenten als E. Venema, S. van der Ree en S. Huigen aangesteld konden worden. Bezuinigingen en een dalend aantal kandidaten hebben helaas een einde gemaakt aan dit initiatief zodat Nederlands thans alleen nog in de gewone cursussen Afrikaans en Nederlands aangeboden wordt.
Dankzij de vele inspanningen en het wakend oog van R. Pheiffer heeft de neerlandistiek zich steeds op een hoog peil gehandhaafd aan de Engelstalige Universiteit van Kaapstad. Het is een opvallend verschijnsel aan de Engelstalige universiteiten van Zuid-Afrika (Witwatersrand, Kaapstad, Rhodes, Durban en

Pietermaritzburg) dat de neerlandistiek daar al vele tientallen jaren op een hoog peil gehandhaafd werd en dat daar gewoonlijk meer cursussen Nederlandse literatuur werden gegeven dan aan Afrikaanse universiteiten. Dit is een stand van zaken die nu wel aan het veranderen is vanwege het teruglopend aantal studenten en het vormt een gegronde vrees voor het voortbestaan van de departementen.
Nederlands verdwijnt vanaf 1995 ook als verplichte component uit de eerstejaarscursus in Kaapstad, maar uniek is het feit dat studenten daar thans als keuzevak een cursus over de Nederlandse film kunnen volgen. Sedert de aanstelling van R. Wolfswinkel in 1989 en mede dankzij de financiële steun uit Nederland wordt in de overige cursussen, naast de traditionele Nederlandse literatuurstudie, ook sterk de klemtoon op de Nederlandse cultuurgeschiedenis gelegd. Wolfswinkel liet vorig jaar een studie *Tussen landverraad en vaderlandsliefde* bij de Amsterdam University Press verschijnen.
De volledige cursus Nederlands die in het departement Afrikaans en Nederlands 25 jaar geleden aan de vrij jonge Universiteit van Port Elizabeth werd opgericht, is door een gebrek aan belangstelling nooit een succes geweest. Dit verplichtte deze universiteit haar heil te zoeken in de traditionele cursus 'Afrikaans en Nederlands' die echter het voordeel had dat de Nederlandse component ervan tussen 1968 en 1978 door moedertaalsprekers als Y. Stoops, W. Jonckheere, L. Renders aangeboden werd. Dit departement is een van de weinige waar thans kandidaten opgeleid worden voor het Certificaat Nederlands als vreemde taal. Hiervoor is T. Puttemans verantwoordelijk. In 1993 en 1994 legden 22 studenten met succes de examens af.
Grahamstown, bekend voor zijn jaarlijks festival, is ook bekend door de Rhodes-universiteit met zijn departement Afrikaans en Nederlands dat op een lange traditie van Afrikaanse schrijvers (W.E.G. Louw, A. Brink, E. van Heerden) en neerlandici boogt. De meest illustere onder laatstgenoemden waren R.A. Mulder (ook bekend als de dichter W. Hessels) en R. Antonissen, beiden behorend tot de meest spitsvondige literaire critici die ooit naam gemaakt hebben in Zuid-Afrika. Laatstgenoemde was onder meer uitgever van de veel gebruikte en herdrukte bloemlezing *Digkuns van die Nederlande*. Ondanks groot enthousiasme voor Nederlandse taal en letterkunde onder de docenten, is een teruglopend aantal studenten er thans schuld aan dat het voortbestaan van de component Nederlands ernstig bedreigd wordt. Uniek in de cursussen is het feit dat Van Heerdens verhalen en romans in het Nederlands vertaald zijn en als zodanig als bijzonder lesmateriaal gebruikt kunnen worden.
Last but not least: de Universiteit van Natal, die uit twee campussen bestaat, nl. Durban en Pietermaritzburg: hier wordt ook een verbeten strijd geleverd tegen de afkalving van de Nederlandse dijken in Zuid-Afrika. In beide departementen Afrikaans en Nederlands kon het Nederlands niet meer als verplicht eerste-jaarsvak standhouden, wel als een keuzecomponent voor hen die plannen hebben om in deze afdeling hun hoofdvak te kiezen. Durban experimenteert sedert 1994 ook met een Nederlandse taalverwervingscursus. R. Gilfillan, die nauw betrokken is bij het doceerwerk over de Nederlandse letterkunde,

organiseerde in 1993 ook het zevende 'Kongres vir Neerlandici' tijdens hetwelk de Suider Afrikaanse Vereniging vir Neerlandistiek (SAVN) werd opgericht en J. van der Elst als voorzitter verkozen. De Zuidafrikaanse congressen voor Neerlandistiek worden al sedert 1977 gehouden aan diverse universiteiten. Vroeger durfden daar hoogstens twee of drie buitenlandse neerlandici aanwezig zijn, maar sedert 1991 stelt men vast dat deze congressen zeer aantrekkelijk zijn geworden voor vakgenoten van Los Angeles tot Moskou.
Tijdens het congres te Durban besloot de SAVN ook om een tijdschrift op te richten dat *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* gedoopt werd en waarvan de hoofdredactie aan W. Jonckheere werd toevertrouwd, die te Pietermaritzburg Nederlands doceert. Het eerste nummer daarvan verscheen in november 1994. Laatstgenoemde heeft in de loop der jaren ook geannoteerde uitgaven van werk van Gijsen, Van Hoeck, Daisne, De Hartog en anderen verzorgd en liet onlangs een boek, *Die Lae Lande in perspektief*, verschijnen.

De conclusie uit het voorgaande is dat het Zuidafrikaans enthousiasme voor de neerlandistiek dat al bijna een eeuw oud is, gestadig voortduurt en zich op een hoog academisch niveau handhaaft. Daarvan zijn de zeven congressen 'vir Neerlandistiek', evenals de constante stroom van artikelen, geannoteerde tekstuitgaven en zelfstandige studies in de laatste vijfentwintig jaar het bewijs. Toch heeft de periode van de culturele boycot door Nederland en België ook enorm veel schade gedaan en een zekere achteruitgang in de hand gewerkt die men thans met de inspanning van de Taalunie ongedaan probeert te maken. Een opleving in de belangstelling kan evenwel duidelijk vastgesteld worden. Of die na de drie jaar durende hulpactie van de Taalunie nog zal voortduren kan niemand zeggen. Sommigen willen daar wel aan twijfelen omdat de universiteiten in Zuid-Afrika in grote geldnood zitten. Dit zou kunnen leiden tot het schrappen van Nederlands, een taal waarvan de studie volgens sommigen een luxe is die Zuid-Afrika zich thans niet kan permitteren. De onzekerheid die bij studenten en docenten heerst over de rol en het belang van het Afrikaans in de huidige nieuwe bedeling heeft tot gevolg dat ook het Nederlands in de klem zit. Grote Zuidafrikaanse uitgeverijen beginnen op het ogenblik niet aan Nederlandse manuscripten. De zo verdienstelijke reeks 'Literatuur van die Lae Lande' van Academica wordt niet meer uitgebreid. Ook de reeks 'Middelnederlandse tekste vir Suid-Afrika' moest twee jaar geleden stop gezet worden. Eenieder hoopt echter dat de financiële injectie van meer dan drie ton van de Taalunie wonderen zal doen voor de neerlandistiek in Zuid-Afrika. Moge die wens waarheid worden!